

Marcel Proust
Iskanje izgubljenega časa I.
V SWANNOVEM SVETU

prevedla Radojka Vrančič

*Gastonu Calmettu,
v izraz globoke in prisične hvaležnosti.*

Marcel Proust

Izdaja temelji na tisti, ki je na Slovenskem izšla leta 1987 v zbirki Sto romanov (Cankarjeva založba). Pri redakciji besedila smo vnesli nekatere besedilne in pravopisne popravke ter odpravili posamezne skladijske posebnosti. Sledili smo izvorniku, kar je botrovalo minimalnim prilagoditvam teksta. Za prej manjkajoči prevod posvetila se zahvaljujemo Katarini Marinčič.

Prvi del
COMBRAY

I

Dolgo sem hodil zgodaj spat. Včasih sem komaj utrnil svečo in že so se mi oči tako nanagloma zaprle, da nisem utegnil niti pomisliti: »Zdaj zdaj bom zaspal.« Čez pol ure pa me je predramila misel, da je čas za spanje; hotel sem odložiti knjigo, ki sem jo, kot se mi je zdelo, imel še v rokah, in upihnniti luč; ko sem že spal, sem še kar naprej premišljeval o vsem, kar sem bil pravkar bral, misli pa so se mi sukale na poseben način; zdelo se mi je, da sem jaz tisto, o čemer je govorila knjiga – cerkev, kvartet ali tekmovanje Franca I. s Karlom V. In ko sem se resnično zbudil, sem bil o tem še nekaj sekund prepričan; razumu se ta vera ni upirala, vendar mi je legla na oči kot luskinе, zato nisem mogel videti, da sveča ne gori več. Nato mi je ta vera postajala vse bolj in bolj nerazumljiva, kot so duši, ki se je preselila v drugo telo, nerazumljive misli iz prejšnjega življenja; snov knjige se je ločila od mene in dano mi je bilo na voljo, naj se vključim ali pa ne vključim vanjo; v tistem hipu sem spregledal in z začudenjem spoznal, da je okrog mene tema, mila in blagodejna očem, a morda še bolj duhu, ki jo je gledal kot stvar brez vzroka, kot nerazumljivo, resnično temno stvar. Vpraševal sem se, koliko je ura; slišal sem bolj ali manj oddaljeno žvižganje vlakov, ki je brisalo razdalje, kot jih briše ptičje petje v gozdu, in mi slikalo prostrano, samotno pokrajino, po kateri hiti popotnik proti prihodnji postaji; ozko pot, po kateri hodi, mu bo zapisalo v spomin razburjenje, ki

so mu ga vzbudili novi kraji, dejanja, ki jih ni vajen, poslavljanje pod tujo svetilko, pravkar pretrgani pogovori, ki še zvenijo v nočni tišini, in milo upanje na bližnji povratek.

Lica sem rahlo naslanjal na lepa lica blazine, tako polna in sveža kot lica našega otroštva. Uprasil sem vžigalico, da bi pogledal na uro. Kmalu bo polnoč. Ob tej uri se bolnik, ki je moral na potovanje in prenočuje v neznanem hotelu, prebudi od bolečin in razveseli, ko zagleda pod vrati svetlo špranjo. Kakšna sreča, da je že jutro! Sluge bodo kmalu vstali, lahko bo pozvonil in dobil pomoč. Upanje na olajšanje mu daje pogum za trpljenje. Prav zdaj se mu je zazdelo, da je slišal korake; koraki se zdaj približujejo, zdaj oddaljujejo. In žarek svetlobe pod vrati je izginil. Polnoč je; pravkar so pogasili plinske svetilke; zadnji sluga je odšel in zdaj bo prebil noč v trpljenju, brez pomoči.

Zaspal sem znova in se včasih spet samo za hip predramil, prav toliko, da sem slišal, kako v lesenem opažu nekaj poka, prav toliko, da sem odprl oči ter se zazrl v kalejdoskop teme in se v trenutnem preblisku z užitkom zavedel spanja, v katerega se je pogreznilo pohištvo, soba, celota, katere majhen del sem bil jaz sam in ki sem se njeni neobčutljivosti naglo spet pridružil. Ali pa sem v spanju brez truda preskočil v davno minula leta življenja in spet doživljal kakšen otroški strah, na primer tistega, da me bo stari stric potegnil za kodre, strah, ki se je razpršil z dnem – meni je pomenil ta dan začetek novega veka – ko so mi jih postrigli. V spanju sem na ta dogodek pozabil,

spomin nanj se mi je vzbudil šele v hipu, ko se mi je posrečilo zdramiti se, da bi ušel rokam starega strica, vendar sem si zaradi varnosti ovil glavo z blazino, preden sem se vrnil v svet sanj.

Včasih se mi je zaradi nerodne lege stegna v spanju porodila ženska, tako kot se je Eva porodila iz Adamovega rebra. Ker se je oblikovala iz slasti, ki sem jo že skoraj skoraj okušal, sem si umišljal, da mi jo nudi ona. Moje telo, ki je čutilo v njenem svojo lastno toploto, se ji je hotelo pridružiti, tedaj pa sem se zbudil. Spričo ženske, ki sem jo zapustil šele pred nekaj trenutki, se mi je vse drugo človeštvo zdelo neskončno oddaljeno; moje lice je bilo še toplo od njenega poljuba, moje telo še trudno od teže njenega života. Če je imela, kot se je včasih primerilo, poteze ženske, ki sem jo v življenju že srečal, se mi je zahotelo, da bi se ves posvetil enemu samemu name-
nu – najti to žensko. Godilo se mi je kot ljudem, ki se odpravijo na popotovanje, da bi z živimi očmi videli mesto, po katerem hrepenijo, saj si domišljajo, da je čar sna mogoče užiti tudi v resničnem življenju. Spomin nanjo pa je polagoma bledelel in pozabil sem na dekle svojih sanj.

Okrog človeka, ki spi, so razvrščeni v pravilnem zaporedju ure, leta in svetovi. Ko se zbudi, jih nagonsko povpraša za svèt, in v hipu se mu razodene, na kateri točki zemeljske oble prebiva in koliko časa je poteklo od prebujenja; vrste krajev in ur pa se lahko zamešajo in raztrgajo. Če ga zajame sen proti jutru, po urah nespečnosti, sredi branja ali v položaju, ki se od onega, v katerem navadno spi, preveč razlikuje, je

dovolj, če vzdigne roko, pa se bo sonce ustavilo in se potočilo nazaj; v tistem hipu, ko se zbudi, ne bo vedel za uro in menil bo, da je komaj legel. Če zadremlje v še bolj neprimerni in nenavadni legi, kot na primer po večerji v naslanjaču, bo njegov svet iz tečajev in do kraja premetan, čarobni naslanjač pa ga bo z največjo hitrico vozil skozi čas in prostor, in v trenutku, ko bo odprl oči, se bo videl v neki drugi deželi, kjer je legel spat pred dobrimi meseci. Meni je bilo dovolj, če sem v lastni postelji spal tako globoko, da mi je spanje popolnoma sprostito duha, pa se mi je razblinil kraj, v katerem sem zaspal; ko sem se sredi noči zbudil, nisem niti vedel, kje sem, in se nisem mogel v prvem hipu zavedeti niti tega, kdo sem; tedaj mi je v prvobitni preprostosti ostal samo občutek, da živim, isti kot najbrž trepeče v globinah živali; bil sem čisto brez vsega, bil bolj beden kot jamski človek; tedaj pa je priplaval spomin – ne še spomin na kraj, kjer sem bil zdaj, temveč na kraje, v katerih sem nekoč že prebival in kjer bi utegnil biti – ter me kot pomoč iz višav potegnil iz nič, od koder sam ne bi našel poti; v eni sami sekundi sem preskočil stoletja civilizacije, in ko sem ujel nejasno podobo petrolejskih svetilk in nato še podobo srajc s širokim ovratnikom, so se samosvoje poteze mojega jaza polagoma spet združile v urejeno celoto.

Morda so stvari okoli nas samo zato negibne, ker jim tako ukazuje naše prepričanje, ki pravi, da so, kar so in ne kaj drugega, in ker je misel, s katero se jih dotikamo, negibna. Vendar pa se je, kadar sem se tako prebudil in si je moj duh zaman prizadeval

uganiti, kje pravzaprav sem, vrtelo okoli mene v temi prav vse – stvari, dežele, leta. Moje telo, ki je bilo preveč otrplo, da bi se moglo gibati, je skušalo po obliki svoje trudnosti določiti lego udov, da bi sklepalo iz nje, kje so stene, kje pohištvo, in da bi postavilo ter poimenovalo hišo, v kateri je ležalo. Njegov spomin, spomin njegovih reber, kolen in ramen, mu je pokazal po vrsti več sob, v katerih je že kdaj spalo, medtem pa so se nevidne stene okrog njega predstavljale, kot je zahtevala oblika sobe, ki jo je priklicala domišljija, in se vrtinčile v temi. In še preden je misel, ki se je obotavljala na pragu obdobja in oblik, prepoznala stanovanje po raznih okoliščinah, se je moje telo že spomnilo, kakšna je bila v tem ali onem stanovanju postelja, kje so bila vrata, kakšno svetlobo so metala okna, ali je bil v stanovanju hodnik in o čem sem premišljeval, preden sem zaspal, in o čem, ko sem se prebujal. Ko je tista stran telesa, ki mi jo je spanje omrtvičilo, skušala uganiti smer, v kateri leži, in si je na primer predstavljala, da je v veliki postelji z baldahinom in da je moj obraz obrnjen v steno, sem si takoj rekel: »Glej no, pa sem le zaspal, čeprav mi mamica ni prišla voščit lahko noč.« Bil sem torej na deželi, pri dedu, ki je umrl že predavnimi leti; moje telo in bok, na katerem sem ležal, sta me kot zvesta varuha tiste preteklosti, ki je duh ne bi smel nikoli pozabiti, spomnila na plamen nočne lučke iz češkega stekla v obliki žare, viseče na verižicah izpod stropa, spomnila na kamin iz sienskega marmorja v moji spalnici pri starih starših v Combrayu iz tistih davno minulih dni, ki so se mi zdeli v tem trenutku

sedanjost, čeprav si jih nisem razločno predstavljal, ki pa jih bom bolj natanko razločil že čez kakšno minuto, ko bom čisto buden.

Nato je splaval na površje spomin na drugačno lego; stena je tekla v drugo smer: bil sem na deželi, v svoji spalnici pri gospe Saint-Loupovi; sveta nebesa, najmanj deset je že ura, zdaj so najbrž že povečerjali! Zares sem zaspal, namesto da bi samo malo zadremal, kot storim vsak večer po sprehodu z gospo Saint-Loupovo, preden oblečem frak. Kajti že precej let je preteklo od tistih časov v Combrayu, kjer sem ob najbolj poznih povratkih na šipah svojega okna gledal rdeče odseve zahajajočega sonca. Pri gospe Saint-Loupovi v Tansonvillu je življenje drugačno in drugačen užitek imam, ko se hodim sprehajati le ponoči in stopam v mesečini po stezah, na katerih sem se nekoč igral v soncu; in sobo, v kateri sem tedaj zaspal, namesto da bi se preoblekel za večerjo, zagledam, kadar se vračamo s sprehoda, že od daleč, ker gori v njej luč, edini svetilnik v noči.

Ta vrtinec zmedenih podob, ki jih je poklical spomin iz preteklosti, je vselej trajal le po nekaj sekund; v hipnem omahovanju, ko nisem vedel, kje pravzaprav sem, nisem mogel razločiti raznoterih možnosti, med katerimi sem omahoval, kot ne moremo razločevati posameznih položajev konjskega telesa, ko gledamo njegov tek v kinetoskopu. Prikazala se mi je zdaj ena, zdaj spet druga soba, kjer sem že kdaj bival, končno pa sem se v dolgih sanjarijah po prebujenju spomnil prav vseh: zimske sobe, kjer si v postelji ustvariš za glavo gnezdece, spleteno iz najbolj raznoličnih

stvari, iz vogala blazine, iz zgornjega roba odej, iz končka ovratne rute, iz posteljne stranice, iz številke *Débats roses*, iz stvari, ki jih po tehniki ptičev zlepiš na način, da se nepretrgoma naslanjaš nanje; zimske sobe, kjer je slast v tem, da si ob ledeno mrzlem vremenu ločen od zunanjega sveta (kot morska lastovka, ki si splete gnezdo v topli podzemeljski luknji), in kjer spiš, ogenj v kaminu pa čez noč ne pojenja, in si zato zaviti v širok plašč toplega, dimastega zraka, skozi katerega šine zdaj pa zdaj odsev vnemajočih se polen, da spiš v nekakšni neotipljivi kamrici, v topli votlini, izkopani v samem osrčju sobe, v vročem pasu z gibljivimi toplotnimi mejami, ki ga zračijo sapice in te hlade, ko vejejo iz kotov, od prostora okoli oken ali od prostora, ki je najdalj od ognjišča in se je že ohladil; poletne sobe, v katerih se radostno družiš z mlačno nočjo, v katerih mesečina sloni na priprtih oknicah in meče prav do vznožja postelje svojo čarobno lestev, kjer spiš skoraj pod milim nebom kot sinička, ki jo ziblje sapica na vršičku žarka; včasih gre za sobo v slogu Ludvika XVI., za tako veselo sobo, da v njej niti prvo noč nisem bil preveč nesrečen, zakaj v njej so se stebriči, ki so narahlo podpirali strop, odmikali tako ljubko, kot bi hoteli pokazati, kje naj stoji postelja, in kot bi ji hoteli prihraniti prostor; včasih pa se mi je prikazala izbica s silno visokim stropom, izdolbena v obliki piramide skozi dve nadstropji in deloma opažena z mahagonovino, izbica, v kateri mi je že v prvem hipu zastrupil dušo tuji vonj po vetiveru, da sem takoj začutil sovražnost vijoličastih zastorov in nesramno brezbržnost stenske

ure, ki je na ves glas kokodajsala, kot da me sploh ni; kjer si je čudno in neusmiljeno štirioglato zrcalo na nogah, stoječe počez v kotu, izdolblo v živo, prijazno polnost obzorja, ki sem ga bil vajen, prostor, ki mu ni bil nikoli namenjen; kjer je moja misel, ki se je ure in ure trudila, da bi se vzpela in razpotegnila v višave ter se tako prilagodila obliki sobe in napolnila njen velikanski lijak do vrha, prečula v trpljenju marsikakšno hudo noč, medtem ko sem ležal v postelji, gledal v strop in napenjal ušesa, ko so mi nosnice trzale v obrambi in mi je srce glasno utripalo, dokler ni privajenost spremenila barve zastorov, utišala ure, naučila poševno, okrutno zrcalo usmiljenja, prikri-la, če že ne popolnoma pregnala vonj po vetiveru ter znatno zmanjšala navidezno višino stropa. Navada! Ti spretna, a počasna urejevalka, ti si kriva, da človekov duh v začasnem prebivališču prve tedne trpi, pa si mu vendarle prijazna, saj je brez tebe prepuščen samemu sebi in ne bi nikoli znal spremeniti bivališča v človeku prijazen dom.

Res, zdaj sem bil popolnoma buden, moje telo se je ustalilo v dokončni smeri, dobri angel gotovosti je zaustavil vrtinec okrog mene in me položil pod odejo v moji spalnici ter razpostavil v temi na približno pravo mesto moj predalnik, pisalno mizo, kamin, okno na cesto in oboje vrat. A čeprav sem vedel, da nisem v katerem od domov, ki mi jih je zmeda ob prebujanju pokazala sicer nejasno, pa vendar dovolj razločno, da bi utegnili biti resnično prisotni, se je tok mojih spominov že sprožil; po navadi se nisem trudil, da bi takoj spet zaspal; večino noči sem prečul

v spominih na nekdanje življenje pri stari teti v Combrayu, v Balbecu, v Parizu, v Doncièresu, v Benetkah in še drugod, v spominih na kraje in na ljudi, ki sem jih tam spoznal, na vse, kar sem z njimi sam doživel in kar so mi o njih povedali drugi.

Kadar sem bil v Combrayu, so se moje misli vsako popoldne že dolgo pred uro, ko bi moral leči in samotni čakati spanca, ločen od matere in babice, uprle v boleče središče vseh mojih skrbi – spalnico. Da bi me ob večerih, ko sem bil videti preveč nesrečen, malo razvedrili, so se spomnili na laterno magiko, ki so jo poveznili v uri pred večerjo na mojo svetilko; po zgledu prvih stavbenikov in steklarskih mojstrov iz časa gotike je nadomestila neprosojne stene z neotipljivimi mavricami in pisanimi nadnaravnimi prikaznimi, ki so mi kot nekakšno trepetajoče, le za trenutek vidno cerkveno okno pripovedovale stare legende. Zavaljo tega pa sem bil še bolj žalosten, saj je že sama sprememba razsvetljave razdrla znano podobo sobe, ki mi je bila postala prav zato, ker sem se je privadil, vsaj znosna, če ne štejem mučnih ur, ko sem moral v posteljo. Zdaj pa je nisem več prepoznal; vznemirjala me je kot soba v hotelu ali soba v najeti počitniški hišici, ki bi prišel vanjo naravnost z železniške postaje.

Iz majhnega, trioglatega gozda, ki je odeval pobočje griča v temno žametno zelenilo, se je prikazal na odsekano stopajočem konju Golo, poln mračnih naklepov, ter se napotil v sunkovitem gibanju proti gradu uboge Genovefe Brabantske. Grad je bil odrezan z

zaokroženo črto, ki pa je bila le rob ene od ovalnih steklenih linic, razvrščenih v okviru, po katerem so tekle slike skozi laterno magiko. Videti je bilo le eno krilo gradu in pred njim se je raztezala pušča, kjer je sanjarila Genovefa v obleki z višnjevim pasom. Grad in pušča sta bila rumena in jaz sem vedel za barvo, še preden sem videl steklene slike v okviru, zakaj izdal mi jo je zamolklo zlati zvok imena Brabant. Golo se je za hip ustavil in žalostno poslušal pojasnilo, ki ga je na glas brala moja stara teta in ki ga je on, kot je bilo videti, izvrstno razumel, zakaj svojo držo je ubogljivo, pa vseeno nekam dostojanstveno uravnal po besedilu; nato se je z enako sunkovitimi koraki spet oddaljil. Nič na svetu ni moglo zaustaviti njegove počasne ježe. Če je kdo premaknil svetilko, sem videl Golovega konja, ki se je pomikal naprej po zastorih pred oknom, se bočil na gubah in se spuščal v presledke. Tudi Golovo telo, ki je bilo iz prav takšne nadnaravne snovi kot telo jezdne živali, je premagovalo vse stvarne zapreke, vse predmete, ki so ga ovirali, in sicer tako, da si jih je vzelo za ogrodje in si jih prisvojilo; če je na primer zadelo ob ročaj, ki je odpiral vrata, se mu je takoj prilagodilo: na njem se je prikazala njegova rdeča obleka ali pa blede, vedno enako plemenito in otožno lice, ki ni kazalo, da bi ga zamenjava okostja kaj zmedla.

Seveda so se mi zdele te sijajne podobe, ki so vstajale iz merovinške preteklosti in trosile okrog mene tako davne odseve zgodovine, zelo mikavne. A ni mogoče povedati, kakšno neugodje mi je kljub temu vzbujal vdor skrivnosti in vdor lepote v sobo, ki sem

jo bil že tako prepočil s svojim jazom, da se nisem zmenil zanjo nič več kot zanj. Ko je prenehal uspa-
vajoči vpliv navade, sem začel spet misliti in čutiti,
to pa je tako žalostno. Ročaj na vratih moje sobe, ki
se je razločeval od vseh drugih ročajev sveta po tem,
da je odpiral vrata sam, ne da bi mi ga bilo treba
obrniti, tako se mi je vsaj zdelo, ker sem ga obračal z
vajeno kretnjo, ki se je nisem več zavedal – ta ročaj je
postal zdaj Golovo astralno telo. In brž ko so pozvo-
nili k večerji, sem kar se da hitro stekel v jedilnico,
kjer je velika viseča svetilka, ki ni vedela za Gola in
za Sinjebradca, poznala pa je moje starše in dušeno
govedino, razširjala svetlobo, ki mi je bila domača;
in planil sem v naročje mami, ki mi je postala še
dražja zaradi nesrečne usode Genovefe Brabantske;
Golova hudodelstva pa so me nagnala, da sem si iz-
prašal vest bolj natanko kot po navadi.

Po večerji sem se moral, žal, kmalu ločiti od mami-
ce, ki se je še naprej pogovarjala z drugimi, in sicer
na vrtu, če je bilo lepo vreme, ali pa v malem salonu,
kjer so se zbirali ob slabem vremenu. Moje babice ni
bilo zraven, zakaj menila je, da je »zares greh, če si
na deželi zaprt med štiri stene«, in se je ob vsakem
nalivu znova spričkala z mojim očetom, ker me je
pošiljal brat v mojo sobo, namesto da bi me pustil
zunaj. »Tako ne bo postal nikoli krepak in odločen,«
je žalostno zatrjevala, »čeprav je tako zelo potreben,
da bi si nabral moči in volje.« Takrat je oče skomi-
gnil z rameni in z očmi premeril barometer, zakaj
meteorologija ga je zelo mikala, mati pa je pazila,
da ga ne bi zmotila s kakršnimkoli šumom, in ga

gledala z nežnim spoštovanjem, a ne preveč vsiljivo, saj ni hotela vdirati v njegov skrivnostni višji svet. Zato pa si videl babico ob vsakem vremenu, celo če je besnelo neurje in je Françoise že v naglici pospravila dragocene pletene naslanjače, ker se je bala, da jih bo zmočil dež, kako je stala sredi praznega vrta, ki ga je bičala ploha, in si popravljala neurejene pramene sivih las, da bi moglo čelo vsrkati kar največ zdravega vetra in dežja. In zmeraj sproti je dejala: »Končno človek lahko vsaj diha!«, nato pa se pognala po razmočenih stezah; po njenem mnenju jih je novi vrtnar, ki ga je oče že od ranega jutra spraševal, ali se bo vreme popravilo, zaradi premajhnega občutka za naravo potegnil preveč simetrično; stopala je z drobnimi, zanosno sunkovitimi koraki, gnali pa so jo dosti bolj nagibi, ki so se v njeni duši porajali spričo opojne nevihte, spričo želje po zdravju, spričo jeze nad mojo neumno vzgojo in simetrijo vrtov, kot pa njej docela neznana skrb, da si ne bi oškropila temno višnjevega krila do višine, ki je bila za njeno hišno zmeraj vir obupa in zadreg.

Kadar je šla babica po večerji na tak sprehod, smo vedeli, da jo lahko ena sama stvar prikličje nazaj v hišo: moja stara teta ji je morala v trenutku, ko je prišla na svojem krožnem potovanju kot žuželka, ki jo privlači luč spet pod okno malega salona, kjer so stale na igralni mizici steklenice z likerji, zaklicati: »Bathilde, pridi no sem, sicer bo tvoj mož spet pil konjak!« Zakaj teta je zato, da bi dražila babico (ki je bila vnesla v očetovo družino tako drugačnega duha, da so ji vsi nagajali in jo s tem mučili), včasih na-

lašč nalila dedu, ki ni smel piti žganja, nekaj kapelj konjaka. Uboga babica je res prišla v salon in goreče prosila moža, naj nikar ne okuša konjaka; ded se je razjezil in seveda izpil požirek, babica pa je odšla vsa žalostna in pobita, a vendar s smehljajem na licu, zakaj bila je tako ponižnega srca in tako mila, da sta se njena ljubezen do bližnjih in brezbržnost do same sebe in lastnih težav družili v njenih očeh v smehljaj, v katerem je bilo nekaj rahlega posmeha, ki pa je veljal, nasprotno kot pri drugih ljudeh, le njej sami, za nas, njene drage, ki nas je vselej, kadarkoli nas je zagledala, pobožala s pogledom, pa je bil kot topel poljub. Gledal sem mučenje, ki si ga je izmislila teta, videl sem, kako je babica zaman prosila in poskušala izmakniti dedu šilce, čeprav je, šibka kot je bila, že vedela, da bo premagana; pozneje se človek na takšne stvari tako privadi, da se jim lahko smeje in veselo in odločno preide na stran mučitelja ter celo samega sebe prepriča, da mučenja sploh ni; v tistih letih pa me je bilo teh stvari tako groza, da bi bil teto najrajši pretepel. A brž ko sem spet zaslišal: »Bathilde, pridi no sem, sicer bo tvoj mož spet pil konjak!«, sem storil, ker sem bil po nizkotni strahopetnosti že podoben odraslim, tisto, kar stori v zrelih letih vsak, če zagleda trpljenje in krivico: nisem ju hotel videti; stekel sem po stopnicah prav do vrha in skrtil svoje solze v podstrešno kamrico poleg učilnice, ki je dišala po perunikah in po divjem ribezovcu; ta je rasel zunaj iz špranje v zidu in molil cvetočo vejico skozi napol odprto okno. Kamrica, iz katere se je videlo podnevi tja do grajskega stolpa v Roussainville-le-Pinu, je služila sicer

posebnemu in dokaj vsakdanjemu namenu, meni pa je bila dolgo zatočišče – najbrž zato, ker je bila edini prostor, kjer sem se smel zakleniti – za vse opravke, ki so terjali brezpogojno samoto: za branje, sanjarjenje, solze in naslado. Žal pa nisem vedel, da so babice trle hujše skrbi kot mali grehi njenega moža zoper predpisano dieto: moja slabotna volja in moje šibko zdravje, ki sta mi obetala kaj malo trdno prihodnost, ta sta jo vznemirjala med dolgim popoldanskim in večernim sprehajanjem, ko se je prikazoval zdaj iz te, zdaj iz one smeri njen lepi, proti nebu obrnjeni obraz z rjavimi, zgubanimi lici, ki so v starosti dobila skoraj tak višnjevkast nadih, kot ga imajo sveže jesenske brazde, in ki jih je vselej, kadar je šla z doma, do polovice zakrival pajčolan, vedno in povsod pa se je sušila na njih neprostovoljna solza, ki jo je izvabil morda mraz, morda pa tudi žalostna misel.

Kadar so me poslali spat, me je tolažila ena sama misel: da me bo, ko bom že v postelji, mamica prišla poljubiti. To večerno slovo pa je bilo tako kratkotrajno, odšla je tako naglo, da je bil trenutek, ko sem najprej poslušal njene korake na stopnicah in nato na hodniku z dvojnimi vrati lahno šumotanje njene vrtno obleke iz modrega muslina, obšite s trakci iz spletene slame, zame prav žalosten trenutek. Naznanjal je tistega, ki mu bo sledil, trenutek, ko me bo že zapustila in odšla spet dol v salon. Pravzaprav sem si želel, da bi dobil poljub za lahko noč, ki mi je bil tako drag, kar najpozneje, saj sem se tako lahko dalj časa veselil njenega obiska. Včasih se mi je zahotelo, da bi jo v tistem hipu, ko me je že poljubila in je že

odprla vrata, da bi odšla, poklical in ji rekel: »Poljubi me še enkrat!« A vedel sem, da bi se ji obraz takoj omračil, zakaj ta večerni obisk in pravni poljub, ki mi ju je darovala iz usmiljenja do moje žalosti in mojega nemira, sta jezila očeta, ki se mu je zdel ta obred nesmiseln, zato bi me ga rada odvadila, ne pa dovolila še nove razvade, da bi jo tedaj, ko je bila že na pragu, prosil še za en poljub. Če pa sem jo spravil v slabo voljo, sem zapravil pomirjenje, ki mi ga je bila prinesla, ko se je nagnil njen ljubeči obraz nad posteljo in mi ga je ponudila kot hostijo za pravno obhajilo, ki je potrdilo mojim ustnicam njeno resnično pričujočnost ter mi dalo moč, da sem zaspal. Ampak večeri, ko je prišla mamica k meni le za kratek hip, so bili še prijetni v primeri z onimi, ko so bili povabljeni na večerjo gostje in me zaradi tega sploh ni prišla poljubit za lahko noč. Gostje – to je bil navadno samo gospod Swann, ki je bil razen priložnostnih obiskovalcev skoraj edini človek, ki je prihajal v našo hišo v Combrayu; včasih so ga povabili kot soseda na večerjo (odkar se je bil tako neprimerno poročil, bolj poredkoma, ker moji starši niso hoteli občevati z njegovo ženo), včasih pa je prišel nenapovedan na obisk po večerji. Kadar smo zvečer sedeli pred hišo okoli železne mize pod velikim kostanjem in zaslišali zvonec pri vrtnih vratih, in sicer ne tistega izdatnega, vrešččega kraguljčka, katerega železasti, neusahljivi in ledeni zvoki so obsuli in oglušili vsakega domačega človeka, ki ga je sprožil s tem, da je vstopil »ne da bi pozvonil«, temveč plahi, zaokroženi in zlati dvojni žvenk zvončka za tujce, smo se vsi v en glas vprašali:

»Kdo neki je prišel na obisk?« – čeprav smo vedeli, da ne more biti nihče drug kot gospod Swann; teta nas je takoj opomnila, naj nikar ne šepčemo, in da bi nam dala dober zgled, je povedala to na ves glas in se pri tem trudila, da bi govorila naravno; rekla je, da je šepetanje neprijetno za človeka, ki prihaja v zbrano družbo in si lahko misli, da so govorili o stvareh, ki jih on ne sme slišati; potem smo poslali na poizvedovanje babico, ki je bila vselej vesela, če se ji je ponudila priložnost za dodaten sprehod po vrtu, priložnost, da je mimogrede izpulila nekaj količkov pri rožnih grmičih in dala tako vrtnicam bolj naravno rast; ravnala je tako kot mati, ki seže sinu s prsti v lase, da bi mu jih zrahljala, če jih je brivec počesal preveč polizano.

Vsi smo napeto čakali, kakšne novice bo prinesla babica o sovražniku, kot da bi bilo možnih napadalcev na izbiro, nato pa je ded menil: »Swann je, po glasu ga poznam.« Spoznati ga je bilo mogoče res samo po glasu, zakaj obraza s kljukastim nosom, zelenimi očmi in visokim čelom, ki so ga obrobjali plavkasti, skoraj rusi lasje, postrizeni na krtačo, nismo prav razločili, ker smo imeli na vrtu kar se da malo luči, da ne bi privabili komarjev; jaz sem se po tihem izmuznil in šel naročit, naj prinesejo sadne sokove, ker je bilo babici veliko do tega in se ji je zdelo bolj ljubeznivo, če ni bilo videti, da postreže z njimi samo izjemoma, kadar pride kdo na obisk. Čeprav je bil gospod Swann dosti mlajši od deda, ga je imel zelo rad, ker je bil ded dober prijatelj njegovega očeta, izvrstnega, le nekoliko čudaškega moža, ki je,

kot so pravili, včasih ob najbolj neznatnem povodu preskočil iz čustvenega razpoloženja v hladno brezbriznost ali z ene misli na čisto drugo. Večkrat na leto je ded pri obedu pripovedoval zmeraj iste zgodbe o tem, kako se je vedel Swannov oče takrat, ko mu je umrla žena in se več dni in noči ni ganil od njene postelje. Ded, ki ga tedaj že dolgo ni obiskal, je pohitel k njemu na posestvo, ki so ga imeli Swannovi v okolici Combraya; posrečilo se mu je, da je spravil starega, popolnoma objokanega Swanna iz ženine sobe, tik preden so jo položili v krsto. Sprehajala sta se po parku, v katerega je zdaj pa zdaj posijalo malo sonca. Nenadoma je gospod Swann zgrabil deda za lakete in vzkliknil: »Kakšna sreča, dragi stari prijatelj, da se lahko sprehajava skupaj v tem lepem vremenu! Mar niso lepa vsa ta drevesa, glogovi grmi in ribnik, ki ga niste še nikoli pohvalili? Zakaj gledate tako čukasto? Ali čutite sapico? Recite, kar hočete, pa je le lepo živeti, moj dragi!« V tistem hipu se je spomnil ženine smrti in ker se mu je zazdelo, da bi bilo najbrž pretežko razložiti, kako se je mogel ukrasti v tako uro trenutek radosti, si je samo potegnil z roko preko čela, obrisal oči in stekla svojega ščipalnika, in sicer s kretnjo, ki mu je prešla že v navado in jo je napravil, kadarkoli je naporno premišljeval. Vendar se ni mogel potolažiti zaradi ženine smrti in v tistih dveh letih, za kolikor jo je preživel, je dedu pogosto dejal: »Čudno, dostikrat mislim na svojo ubogo ženo, a vsakokrat le za hip, dlje ne zmorem.« »Pogosto, a vsakokrat le za hip, kot ubogi stari Swann«, je postala ena najljubših rečenic mojega deda, ki jo je

uporabljal ob najrazličnejših priložnostih. Swannov oče bi se mi utegnil zazdeti prava pošast, če ne bi ded, ki sem ga spoštoval kot pravičnega razsodnika v vseh spornih zadevah in čigar vpliv me je pozneje dostikrat nagnil k odpuščanju namesto k obsojanju, odgovarjal na moje opazke z ogorčenim vzklikom: »Kje neki! Imel je zlato srce!«

Moji stari starši in stara teta niso precej let, in sicer v tistem času, ko je gospod Swann mlajši, zlasti pred svojo poroko, prihajal pogosto na obisk v našo hišo v Combrayu, niti slutili, da ne živi več v isti družbi, s katero je bila povezana njegova družina, niti slutili, da imajo v gosteh – prav tako nedolžno, kot pošten gostilničar, ki je nevede dal sobo razvpitemu razbojniku – moža, ki mu je ustvarjalo ime Swann pri nas nekakšen inkognito, ki pa je bil v resnici eden najbolj gosposkih članov Jockey kluba, najljubši prijatelj pariškega grofa in waleškega princa in miljenec visoke družbe predmestja Saint-Germain.

Swannovo sijajno družabno življenje nam je ostajalo prikrito deloma zaradi njegove molčečnosti in obzirnosti, pa tudi zato, ker so si meščani v tistih časih predstavljali družbo na nekam indijski način: menili so, da je sestavljena iz zaključenih kast in da je v njej vsak človek že od rojstva uvrščen na mesto, ki so ga imeli njegovi starši in s katerega ga lahko prestavijo v višjo kasto le izredni uspehi v poklicu ali pa nenadejana poroka. Gospod Swann starejši je bil borzni senzal, Swannov sin je bil torej za vse življenje prideljen kasti, katere dohodki so se gibali kot v razredih davkoplačevalcev med tolikšnim in tolik-

šnim zneskom. Znano je bilo, s katerimi ljudmi je bil povezan njegov oče, znano je bilo torej, s katerimi je povezan on in s kakšnimi ljudmi se mu »spodobi« družiti. Če je poznal še drugačne ljudi, so bili to pač znanci iz fantovskih let, ki so mu jih stari prijatelji družine, kakršni so bili moji stari starši, toliko rajši spregledali, ker je prihajal tudi potem, ko je bil že sirota, zvesto na obiske; človek pa bi čisto lahko stavil, da so bili neznanci, s katerimi se je družil, take vrste, da si jih ne bi drznil pozdraviti, če bi jih srečal, ko je bil v naši družbi. Če bi hoteli Swannu na vsak način določiti poseben družbeni koeficient, po katerem bi se razlikoval od drugih sinov borznih senzalov z enakim položajem, kot so ga imeli njegovi starši, bi bil ta koeficient za spoznanje nižji, ker se je vedel zelo preprosto, razen tega pa je bil »nor« na starine in slike in je stanoval zato v neki stari palači, kjer je kopičil svoje zbirke; babica bi si jih silno rada ogledala, a palača je stala na Orleanskem nabrežju, moja stara teta pa je menila, da ni spodobno prebivati v tem okraju. Teta je Swannu večkrat dejala: »Ali se sploh kaj spoznate na te reči? Sprašujem vas, ker vam želim dobro in ker ne bi rada, da bi vam trgovci obešali vsakršno šaro.« Po njenem ni imel Swann nobenega strokovnega znanja, pa tudi njegovega duha ni cenila posebno visoko, ker se je v pogovorih ogibal resnih predmetov in je odgovarjal suhoparno in natančno, pa ne le tedaj, kadar nam je natančno razlagal, kako se pripravi kakšna jed, ampak tudi, če sta babičini sestri razpravljali o umetnosti. Kadar sta želeli, da bi povedal svoje mnenje ali izrazil svoje občudovanje ob

kakšni sliki, je tako molčal, da je bilo že skoraj nevljudno, zato pa se mu je jezik razvezal, če nam je lahko postregel s stvarnimi podatki o muzeju, v katerem je visela, ali o času, v katerem je nastala. Navadno se je samo trudil, da bi nas zabaval, in nam je povedal vsakikrat kakšno novo zgodbico, ki se mu je primerila s tem ali onim naših znancev – s combrayskim lekarnarjem, našo kuharico ali našim kočijažem. Teta se je tem pripovedim seveda smejala, čeprav ni bilo čisto jasno, ali se smeje smešni vlogi, ki jo je Swann vselej igral v njih, ali pa duhovitosti, s katero jih je pripovedoval: »Vi ga pa res pihnete, gospod Swann!« Ker je bila v družini edina, ki ji je manjkalo čuta za pravo oliko, je vsakemu tujcu, s katerim je govorila o Swannu, s poudarkom omenila, da bi lahko, če bi le hotel, stanoval na Hausmannovem bulvarju ali na Operni aveniji in da je sin gospoda Swanna, ki mu je zapustil kakšnih štiri ali pet milijonov, da pa ima pač take muhe. Menila je, da se mora ta muha zdeti vsem ljudem silno zabavna, zato mu je vsakega prvega januarja, ko ji je gospod Swann v Parizu prinesel vrečico kandiranih kostanjev, vpričo drugih gostov rekla: »No, gospod Swann, mar stanujete še zmeraj zraven Vinskih skladišč, kjer se vam res ni treba bati, da bi zamudili vlak za Lyon?« Obenem pa je škilila čez ščipalnik in opazovala goste.

Če bi teti kdo rekel, da ima Swann, ki je bil kot sin starega Swanna popolnoma »kvalificiran« za družabne stike z »boljšimi hišami«, z najbolj spoštovanimi pariškimi odvetniki in notarji (videti je bilo, da je to pravico nekoliko zanemaril), še drugo, njej prikrito

in čisto drugačno življenje, če bi vedela, da v Parizu od nas ni odhajal spat, kot nam je rekel, temveč je za prvim voglom zavil v ta ali oni salon, ki ga še nikoli ni videlo oko borznega senzala ali njegovega družabnika, bi se moji teti vse to zdelo tako nenavadno, kot bi se zdela kakšni bolj omikani dami nenavadna misel, da osebno pozna Aristeja, ki se gre po končanem obisku pri njej potopit v Tetidino kraljestvo, v kraje, prikrite očem smrtnikov, kjer pa ga sprejemajo z odprtimi rokami, kot beremo pri Vergilu; ali pa bi se ji zdelo – ostanimo raje pri podobi, ki bi se je najbrž prej domislila, saj jo je videla naslikano na naših krožnikih za sladkarije v Combrayu – da je večerjal pri njej Ali Baba in nato sam samcat izginil v votlino, polno sijajnih, neslutelih zakladov.

Ko je nekoč prišel v Parizu na obisk po večerji in se opravičil zavoľjo fraka, je Françoise po njegovem odhodu povedala, da je večerjal, kot je izvedela od kočijaža, »pri neki kneginji«. – »Seveda, pri kakšni kneginji lahkoživega sveta,« je z mirnim posmehom odvrnila teta in skomignila z rameni, ne da bi odtrgala oči od pletenja.

Teti se potemtakem ni zdelo potrebno, da bi bila z njim kaj posebno vľjudna. Ker je bila prepričana, da mu morajo naša vabila laskati, se ji je zdelo popolnoma naravno, da je vselej, kadarkoli je prišel poleti na obisk, prinesel košarico breskev ali malin s svojega vrta in da mi je z vsakega potovanja v Italijo pošiljal fotografije najlepših umetniških del.

Bilo nam ni prav nič nerodno, če smo poslali ponj, kadarkoli smo potrebovali recept kisle jajčne omake

ali ananasove solate za slavnostno večerjo, na katero pa on ni bil povabljen, ker se nam je zdel premalo imeniten, da bi ga lahko predstavili tujim gostom, ki so sedli prvič za našo mizo. Če je pogovor nanesel na prince iz francoske kraljevske hiše, je teta mimogrede omenila Swannu, da so to »ljudje, ki jih ne bova ne vi ne jaz nikoli srečala, pa bova že prestala brez njih, mar ne?« Swann pa je morda prav tedaj nosil v žepu pismo iz Twickenhama; ukazovala mu je, naj pomaga premakniti klavir in obračati note, kadar je babičina sestra pela; s človekom, ki je bil drugod v takih časih, je ravnala tako malomarno in preprosto kot otrok, ki se z dragoceno starino igra z isto brezskrbnostjo kot s ceneno igralko. Swann, kakršnega so v istem času poznali člani gosposkih klubov, je bil najbrž precej različen od tistega Swanna, ki si ga je ustvarila v domišljiji teta, ko se je pod večer v malem combrayskem vrtu dvakrat plaho oglasil zvonček; nejasno in zabrisano podobo, ki se je v babičinem spremstvu izluščila iz teme in smo jo prepoznali le po glasu, je napolnila in oživila z vsem, kar je vedela o Swannovi družini. Niti glede najneznatnejših strani življenja človek nikoli ne more biti snovno oblikovana celota, ki je za vsakogar ena in ista ter jo vsak lahko prelista kot kako oporoko ali razpis za javna dela; človekovo družbeno osebnost ustvarjajo misli drugih ljudi. Celo tako preprosto dejanje, ki mu pravimo »videti človeka, ki ga poznamo«, je deloma duševnega značaja. Telesni videz bitja, ki ga gledamo, napolnimo z vsem, kar o njem vemo, in v celotni podobi, ki si jo predstavljamo, imajo največji delež

prav te sestavine. Sčasoma se zlijejo tako natančno z oblino lic in črto nosu, obarvajo tako močno glas, kot da je ta le prozoren ovoj, da vsakokrat, kadar uzremo ta obraz ali zaslišimo ta glas, zremo in slišimo te zaznave. Moji sorodniki so v tisti Swannovi podobi, kot so si jo ustvarili seveda ponevedoma, izpustili cel kup posebnosti njegovega družabnega življenja, drugi ljudje, ki pa so zanje vedeli, so prav iz tega razloga videli na njegovem obrazu gosposke poteze, ki jih je zaustavljaj kot kakšna naravna meja njegov kljukasti nos; zato pa so lahko moji starši napolnili ta vse imenitnosti oropani, prazni, prostorni obraz in te oči brez prave cene z nedoločeno in milo usedlino vsega, kar je ostalo in kar jim je izginilo iz spomina na tiste brezdelne ure, ki smo jih v letih našega soselstva na deželi po naših vsakotedenskih večerjah predsedeli skupaj okoli igralne mizice ali na vrtu. Telesna lupina našega prijatelja je bila tako natrpana z vsem, kar smo o njem vedeli, razen tega pa še z nekaterimi spomini na njegove starše, da je prav ta Swann postal popolno in živo bitje in da imam vtis, kot bi zapuščal eno osebo in se bližal drugi, docela različni, če v svojem spominu preidem od Swanna, ki sem ga pozneje spoznal precej natančno, k prvemu, k tistemu prvemu Swannu, v katerem srečam spet vse ljubke zmote svojih mladih let in ki je pravzaprav manj podoben drugemu Swannu kot vsem drugim ljudem, ki sem jih poznal v tistih časih, kot da bi bilo življenje podobno muzeju, kjer kažejo vsi portreti iz iste dobe nekakšno sorodnost in enako barvno uglasenost; tisti prvi Swann pa diši po počitnicah, po vonjavi velikega

divjega kostanja, po košarici z malinami in po vršičku pehtrana.

Ko pa je šla babica nekoč prosit za majhno uslugo neko gospo, s katero se je bila seznanila v Sacré-Coeuru (in s katero ni hotela ostati v stikih zaradi našega pojmovanja o kastah, čeprav sta bili druga drugi všeč), jo je ta gospa, markiza de Villeparisis iz slavne družine Bouillon, vprašala: »Menda ste bližnji znanci gospoda Swanna, ki je dober prijatelj mojih nečakov des Laumesovih?« Babica se je vrnila z obiska navdušena nad hišo z razgledom na vrtove, nad hišo, kjer naj bi si po nasvetu gospe de Villeparisis najela stanovanje, pa tudi nad krojačem in njegovo hčerjo, ki sta imela na dvorišču delavnico za telovnike in je babica k njima mimogrede stopila, da bi ji na hitro zašila krilo, ki si ga je raztrgala na stopnicah. Oba sta ji bila na vso moč všeč in zatrjevala je, da je dekle pravi biser, krojač pa tak gospod, kot ga še ni videla. Zakaj za babico je bila gosposkost popolnoma neodvisna od družabnega položaja. Navduševala se je nad odgovorom, ki ga je dobila od krojača, in ponavljala mamici: »Niti Sévignéjeva ne bi povedala bolje!«; nasprotno je o nekem nečaku gospe de Villeparisis, ki ga je bila srečala pri njej, rekla tole: »O, hčerka moja, kakšen kmetavz!«

Učinek besed, ki so se tikale Swanna, je bil tak, da Swann v tetinih očeh ni pridobil nič cene, gospa de Villeparisis pa jo je celo izgubila. Videti je bilo, kot da je spoštovanje, ki smo ga izkazovali gospe de Villeparisis po babičini zaslugi, nalagalo njej dolžnost obvarovati se vsega, kar bi to spoštovanje zmanjšalo,

čemur pa se je izneverila že s tem, da je za Swanna sploh vedela in svojim sorodnikom dovolila občevanje z njim. »Kako? Swanna pozna? Pa si pravila, da je sorodnica maršala Mac-Mahona!« Mnenje mojih staršev o Swannovih družabnih zvezah je pozneje, kot se jim je zdelo, še potrdila poroka z žensko iz najslabše družbe, žensko, ki je bila nekakšna kokota in nam je ni skušal nikoli predstaviti, temveč je tudi po poroki prihajal na obiske sam, čeprav vedno bolj poredkoma; starši so mislili, da po njej lahko sodijo o njegovi stalni družbi, ki je niso poznali in v kateri je to žensko najbrž staknil.

Nekoč pa je ded bral v časniku, da je gospod Swann eden najzvestejših stalnih gostov pri nedeljskih kosilih vojvode X..., čigar oče in stric sta bila v času kraljevanja Ludvika Filipa znamenita državnik. Deda so mikala vsa drobna dejstva, ki bi mu lahko pomagala, da bi si zamislil zasebno življenje mož, kakršni so bili Molé, vojvoda Pasquier ali vojvoda de Broglie. Zato je bil presrečen, ko je izvedel, da ima Swann zveze z ljudmi, ki so te može poznali. Nasprotno pa je teta tolmačila novico v smislu, ki za Swanna ni bil ugoden: človek, ki si izbira prijatelje izven kaste, v kateri se je rodil, in izven svojega družbenega »razreda«, je globoko padel. Zdelo se ji je, da se je s tem mahoma odpovedal sadovom vseh koristnih zvez z uglednimi ljudmi, ki so jih skrbne družine pridno gojile in hranile za svoje otroke; (teta je celo pretrgala stike s sinom nekega notarja, ki je bil naš prijatelj, ker se je poročil z neko »visokostjo« in je torej po njenem padel s spoštovanega položaja notarskega

sinu na položaj, kakršnega imajo pustolovci, bivši komorni sluge ali hlevarji, ki jih je, kot pripovedujejo, včasih osrečila muha kake kraljice. Zato je skušala deda odvrniti od namena, da bi Swanna, ko bi prišel prihodnjič na večerjo, povprašal po prijateljih, za katere smo izvedeli šele sedaj. Po drugi plati pa sta babičini sestri, stari devici, ki sta bili prav tako žlahodne narave kot ona, a ne toliko bistri, menili, da prav zares ne razumeta, kako more svaka veseliti pogovor o takšnih neumnostih. Ker sta se gnali le za višje dobrine, ju tako imenovane čenče, pa čeprav bi bile zgodovinskega pomena, sploh niso mogle zamikati, kot ju na splošno ni mikalo nič, kar ni bilo v neposredni zvezi s kakšnim estetskim ali krepostnim prizadevanjem. Vsega, kar se je vsaj dozdevno od blizu ali od daleč tikalo življenja visoke družbe, jima je bilo tako malo mar, da je njun slušni čut – ki je končno doumel, da je začasno nepotreben, če se je pogovor pri večerji zasukal okoli lahkomišelnih ali prevsakdanjih reči in se starima gospodičnoma ni posrečilo, da bi ga speljali spet na njima ljube predmete – dovolil oddih svojim sprejemnim organom in jih prepustil začetnemu krnenju. Če se je dedu tedaj zazdelo potrebno, da bi pritegnil pozornost obeh sester, je moral poseči po telesnih opozorilih, kakršna uporabljajo psihiatri, kadar imajo opravka z bolešno raztresenimi ljudmi: z rezilom noža potrkajo na čašo in jih obenem nenedoma pokličejo in pogledajo; ta nasilna sredstva prenesejo pogosto tudi v občevanje z zdravimi ljudmi, bodisi iz poklicne navade bodisi zato, ker se jim zde vsi ljudje nekoliko blazni.